

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІНФОРМАЦІЙНИХ І ПРИКЛАДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

М. В. Примуш, О. М. Чальцева,
Ю. В. Окуньовська, К. А. Швець

ПОЛІТОЛОГІЯ.
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ
Навчально-методичний посібник

Вінниця
2023

Затверджено вченою радою факультету інформаційних і прикладних технологій Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.)

Укладачі:

Примуш Микола Васильович – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Чальцева Олена Михайлівна – доктор політичних наук, професор, професор, в. о. завідувача кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Окуньовська Юля Вікторівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Швець Катерина Андріївна – асистент кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Рецензенти:

Польовий Микола Анатолійович – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Іваницька Ольга Павлівна – доктор історичних наук, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса.

П 503 Політологія. Політичні інститути та процеси: навчально-методичний посібник / уклад. М. В. Примуш, О. М. Чальцева, Ю. В. Окуньовська, К. А. Швець. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 40 с.

Навчально-методичний посібник є четвертим виданням, складеним на підставі оновленої програми з курсу політології. Розрахований на вивчення студентами курсу політології. Включає програму курсу, яка дає змогу розкрити специфіку, значення й сутність кожної теми; плани семінарських занять; тематику контрольних робіт (для студентів заочної форми навчання), рефератів, есе та доповідей; зміст тестових, творчих та практичних завдань, які можуть бути використані для написання модульних контрольних робіт і сценарії ділових ігор або практичних тренінгів; списки рекомендованої літератури та питання до заліку / іспиту, які можуть бути використані для підготовки до семінарів, заліків, іспитів і написання рефератів, наукових доповідей, статей і контрольних робіт.

УДК 32-027.21:321.01/02](075.8)

© Примуш М. В., Чальцева О. М.,
Окуньовська Ю. В., Швець К. А., 2023
© ДонНУ імені Василя Стуса, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1. Політика як соціальне явище. Політологія як наука.....	5
Тема 2. Становлення та розвиток політичної думки в історії людської цивілізації	7
Тема 3. Індивід (особистість) як суб'єкт і об'єкт політики	10
Тема 4. Політичне лідерство та політична еліта	12
Тема 5. Соціальна стратифікація і політика	16
Тема 6. Етнонаціональні процеси в політичному житті суспільства.....	18
Тема 7. Політична система суспільства	19
Тема 8. Групи інтересів і політичні партії	21
Тема 9. Політична влада	22
Тема 10. Громадянське суспільство та правова держава	24
Тема 11. Сутність і функціонування політичних режимів.....	25
Тема 12. Політична демократія.....	27
Тема 13. Політична модернізація.....	28
Тема 14. Конфлікти в суспільстві	29
Тема 15. Світова система на сучасному етапі	31
Тема 16. Політична культура	32
Тема 17. Політична поведінка та форми політичної участі	34
Тема 18. Місце і роль медіа в політичних процесах.....	35
Підсумкові питання.....	37
Список рекомендованої літератури.....	39

ВСТУП

Актуальність курсу політології визначається багатьма факторами, серед них – значний вплив політики й політичних інститутів та процесів на стабільність соціуму, так і виконання політичною сферою соціальних функцій: виховання, соціалізації тощо.

У навчально-методичному посібнику представлена програма викладання сучасного знання з політології з усіма її складнощами, особливостями, тонкощами, протиріччями, специфічними явищами, класичними підходами та реальною практикою, що виокремлює політичну сферу серед інших сфер життя суспільства.

Дисципліна «Політологія. Політичні інститути і процеси» спрямована на формування у здобувачів теоретичних знань та вироблення практичних навичок із політології, вивчення політичної системи суспільства, розуміння сутності, закономірностей, випадковостей та перспектив розвитку політичних подій, явищ, політичної свідомості та політичної культури. Дисципліна орієнтує на вміння давати характеристику політичним вченням та політико-ідеологічним доктринам, мати уявлення про сутність політичного життя, політичних відносин і процесів, суб'єкти і об'єкти політики, знати політичні права людини і громадянина, суть і значення політичних систем і режимів.

Мета вивчення навчальної дисципліни полягає у: формуванні основ професійних знань про політику, політичні інститути та процеси у сучасному світі; оволодінні навиками роботи з політологічними джерелами та набуття знань використання базових політологічних методів та методик; навчанні здобувачів аналізувати та узагальнювати інформацію щодо сучасних проблем політичного розвитку. Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні зв'язки з іншими дисциплінами, як-от історія України, філософія, соціологія, етика, економіка, юриспруденція, соціальні комунікації.

Курс включає в себе: тему та зміст лекцій, тематику семінарських занять, тематику контрольних робіт, есе, рефератів та доповідей, примірники завдань, які можуть бути використані на модульних контрольних роботах (тестові, практичні та творчі завдання) і список літератури з тем.

Рекомендовано для здобувачів спеціальності «Політологія» та здобувачів інших спеціальностей, які обрали дисципліну «Політологія. Політичні інститути і процеси» як індивідуальну освітню траєкторію.

ТЕМА 1. ПОЛІТИКА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ. ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА

Феномен політики: зміст, структура, функції й ресурси політики як соціального інституту. Закономірності процесу політизації суспільства. Труднощі і перспективи політизації в Україні. Вихід інтересу до політики на рівень особистості. Основні підходи до політики: класовий, абстрактно-державний, біхевіористичний, політика в людському вимірі.

Політологія як наука і навчальний предмет. Системотворчі фактори політики: політичні інтереси, політична свідомість, політичні дії, політичні відносини, політичні інститути, громадянське життя суспільства. Зародження і розвиток політичної думки в історії людства. Ставлення до політики як науки в різні епохи та у різних країнах. Закономірність появи політології в системі суспільствознавства: зв'язок з іншими предметами і своєрідність предмета. Психологія та політологія. Методи вивчення політології: діалектичний, системний, порівняльний, біхевіористичний, діяльнісний, дослідницький. Функції політології: пізнавальна, світоглядна, прикладна, прогностична. Молодість науки і предмета в Україні та пов'язані з цим труднощі його становлення.

План семінару

1. Феномен політики: зміст, структура, функції й ресурси політики як соціального інституту.
2. Політологія як наука і навчальний предмет.

Для самостійного опрацювання

1. Політика як соціальний інститут.
2. Можливості та обмеження політики в сучасному суспільстві.
3. Становлення і розвиток української політичної науки.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

1. Що з наведених дефініцій найбільш точно розкриває сутність поняття «політика»? Це діяльність, яка спрямована на:

- а) дотримання високих соціальних стандартів і загальної якості життя;
- б) забезпечення ефективного управління економікою;
- г) політика – це діяльність, спрямована на здобуття, використання і збереження політичної влади;
- д) політика – це діяльність, спрямована на задоволення суспільних потреб.

2. Яка з наведених дефініцій є найбільш невідповідною щодо змісту поняття «політика»?

- а) політика – це управління державою;
- б) політика – це управління місцевими справами;
- в) політика – це управління партійною організацією;
- г) політика – це управління навчально-методичним та науковим процесами.

3. У якому пункті перелічені тільки політичні посади?

- а) прем'єр-міністр, міністр, держсекретар;
- б) голова партії, депутат сільської ради, віцепрем'єр;
- в) голова Верховного Суду, Генеральний прокурор, суддя;
- г) депутат міської ради, голова обласної ради, голова Національного банку.

4. У якому пункті перелічені тільки політичні органи?

- а) Національний банк, Антимонопольний комітет;
- б) міністерство, обласна рада, уряд;
- в) генеральний штаб армії, СБУ, генеральна прокуратура;
- г) парламент, президент, міська рада Києва.

5. Яка з дефініцій найбільш точно відповідає поняттю «політологія»?

- а) політологія – наука про державне управління;
- б) політологія – наука про закономірності розвитку суспільства;
- в) політологія – наука про закономірності і тенденції функціонування та розвитку політики, політичних систем, їх взаємодію з іншими суспільними інститутами;
- г) політологія – наука про політичні аспекти функціонування всіх суспільних систем.

Завдання 2

Підготуйте есе «Зв'язок політології з моїм фахом».

Завдання 3

Розподіліть у стовпчики таблиці такі категорії: *партіологія; PR; загальна теорія політики; політична лінгвістика; прикладний політичний аналіз; політичне прогнозування; методологія політичної науки; філософія політики; політична соціологія; компаративістика.*

Policy science (Наука про політику)	Political science (Політологія)

Завдання 4

Зіставте між собою політологічні школи.

Політологічна школа	Представники-науковці	Напрямок політичної науки
Англо-американська	С. Ліпсет, К. Райт, Р. Дарендорф, С. Гантінгтон, Г. Моргентау, Дж. Сартарі	проблеми типології політичних режимів, легітимності партійно-політичної інституціоналізації
Італійська	Е. Вятр, Т. Бодіо, А. Боднар, К. Опалек, Ф. Ришка	теорії модернізації, стабільності політичних конфліктів, зовнішньої політики
Французька	Г. Маєр, О. Флетчер	елітизм, проблеми інституціоналізації політичного лобізму у країнах Європи
Німецька	М. Дюверже, Р. Арон, Ж. Бурдьє, М. Крозьє	концептуальне дослідження процесів демократизації
Польська	Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс	проблеми функціонування ГС і ПД, компаративістика

ТЕМА 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Зародження та розвиток політичних учень в епоху Стародавнього світу та середньовіччя. Зародження й основні етапи розвитку політичного життя. Основні тенденції в історії розвитку політичних вчень. Політична думка Стародавнього Сходу (Конфуцій, Лао Цзи). Становлення Західної версії політики (Платон, Арістотель, Цицерон). Середньовічне бачення політики у творах Томи Аквінського, Аврелія Августина, Марсилія Падуанського, Ніколо Макіавеллі.

Розвиток політичних учень в епоху нового часу. Наука про політику в період зародження і розвитку буржуазного суспільства. Роль теорій природного права і суспільної угоди в обґрунтуванні соціально-політичних вчень епохи. Політико-правові доктрини Томаса Гоббса, Джона Локка, Шарля-Луї Монтеск'є, Жан-Жака Руссо, Томаса Джефферсона. Зародження і розвиток основних ідеологічних концепцій. Лібералізм, консерватизм, соціалізм, комунізм. Позитивізм Огюста Конта.

Розвиток політичної думки в сучасний період. Зародження сучасної політичної науки. Теорії політичного елітизму (Вільфредо Парето, Гаєтано Моска, Роберт Міхельс). Макс Вебер і його внесок у розвиток політичної науки. Подальше поглиблення і розвиток політичної науки Г. Лассуелом, Ч. Меріамом, Т. Парсонсом, Е. Фроммом, Г. Алмондом, С. Вербою, Д. Ротшильдом, Е. Смітом.

Розвиток політичної думки в Україні. Перша конституція України Пилипа Орлика. Політико-правові погляди М. Драгоманова, М. Костомарова, П. Куліша, М. Грушевського, М. Міхновського, Д. Донцова. Специфіка розвитку української політичної науки в 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.

План семінару

1. Зародження та розвиток політичних учень в епоху Стародавнього світу та середньовіччя.
2. Розвиток політичних учень в епоху Нового часу.
3. Розвиток політичної думки в сучасний період.
4. Розвиток політичної думки в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Розвиток учення ліберально-демократичного напрямку.
2. Розвиток учення соціалістичного напрямку.
3. Розвиток у ХХ ст. наукових підходів та концепцій вивчення окремих політичних явищ та процесів.
4. Основні напрями розвитку політичної думки в Україні.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

1. Яка з названих ідей характерна для політичної думки Стародавнього Сходу?

- а) ідеального правителя;
- б) пріоритету соціального над індивідуальним;
- в) найкращої форми правління;
- г) влади «права, закону та правових норм».

2. Яка з названих ідей характерна для політичних ідей ліберально-просвітницького напрямку?

- а) державного суверенітету;
- б) освіченого абсолютизму;
- в) розподілу влади;
- г) досконалого морального порядку.

3. Яку ідею обґрунтовувало Вчення легістів?

- а) розумного й компетентного правителя;
- б) верховенства закону;
- в) залежності політики від моралі і релігії;
- г) загального верховенства правителя.

4. Хто з представників української політичної думки відстоював націонал-демократичні погляди соціалістичного спрямування?

- а) М. Драгоманов;
- б) Т. Шевченко;

- в) М. Ковалевський;
г) С. Петлюра.

5. Хто є авторами терміна та концепції «індустріального суспільства»?

- а) Сен-Сімон та О. Конт;
б) К. Маркс та А. Турен;
в) О. Конт та А. Турен;
г) Г. Кан та А. Тоффлер.

Завдання 2

Доповніть таблицю.

Основні етапи	Особливості та характерні риси	Основні представники
Політичні вчення Стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Ассирія, Іран, Китай)		Хаммурапі, Соломон, Заратустра, Конфуцій, Лао-цзи, Шан Ян, Шень Бухай
	<ul style="list-style-type: none"> • поступове звільнення політичних поглядів від міфологічної форми, відокремленість їх як відносно самостійної частини філософії; • аналіз устрою держави, класифікація форм державної влади, визначення найкращої ідеальної форми правління 	Гомер, Піфагор, Геракліт, Демокріт, Протагор, Сократ, Платон, Арістотель, Лукрецій, Цицерон
Політичне вчення середньовіччя	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток соціально-політичної думки в основному зусиллями релігійних діячів; • обґрунтування теологічної теорії політичної влади; • роль релігії та держави в політиці 	
Політичні вчення епохи Відродження та епохи Просвітництва		Н. Макіавеллі, М. Лютер, Т. Мор, Т. Кампанелла, Ж. Боден, Т. Гоббс, Г. Гроцій, Дж. Локк
Політичні вчення Нового часу		

Завдання 3

Підготуйте порівняльну таблицю «Розвиток політичної думки в Україні».

Приклад оформлення таблиці:

Автори	Політичні погляди	Основні праці	Особливості біографії	Бачення України
Драгоманов М.				
Костомаров М.				
Грушевський М.				

ТЕМА 3. ІНДИВІД (ОСОБИСТІТЬ) ЯК СУБ'ЄКТ І ОБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ

Особистість як первинний суб'єкт і об'єкт політики. Поняття «особистість», «суб'єкт», «об'єкт», «актор», «агент». Генеза поглядів на проблему особистості як первинного елемента політики від Стародавнього світу до сучасності. Класифікація учасників політики, їх діалектика.

Політичне відчуження особистості. Політичне відчуження особистості та його причини. Сутність і особливості політичної, економічної та духовної емансипації людини. Поняття «політична соціалізація» (Ф. Гіддингс, Г. Тард), її етапи, засоби і функції.

Політична соціалізація особистості. Поняття «соціалізація» і «політична соціалізація». Етапи політичної соціалізації особистості. Ресоціалізація. Функції соціалізації: спадкоємності та стабілізації. Процес формування політичних якостей людини. Політичні цінності. Процеси їх самовиховання, виховання, й формування. Політична культура людини. Агенти соціалізації: неполітичні та політичні. Типи політичної соціалізації: гармонійний, плюралістичний, гегемоністський, конфліктний.

Політична участь та її мотивація. Класифікація типів участі особистості в політиці М. Вебера, Є. В'ятра. Поняття «політична роль» і «політичний статус». Основні рівні, форми та чинники участі особистості в політичних процесах.

Участь особистості у політичному житті. Поняття «політична участь». Види мотивації особистості у політичному житті: компенсаційний мотив, корисливий мотив, безкорисливий мотив.

План семінару

1. Особистість як первинний суб'єкт і об'єкт політики.
2. Політичне відчуження особистості.
3. Політична соціалізація особистості.
4. Участь особистості у політичному житті.

Для самостійного опрацювання

1. Чому особистість є первинним суб'єктом та об'єктом політики?
2. Як співвідносяться політична соціалізація та політичне відчуження?
3. Чим відрізняється політична участь від політичної соціалізації?

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

1. Як називається процес зміни ставлення до раніше засвоєних політичних цінностей і залучення до нової системи цінностей?

- а) ресоціалізація;
- б) соціалізація;
- в) маргінальність;
- г) протест.

2. Що є офіційно визначеним суб'єктом та об'єктом політики?

- а) держава;
- б) політична партія;
- в) політичні інститути;
- г) влада.

3. Як називається процес залучення індивідів до наявних соціальних норм і цінностей?

- а) соціалізація;
- б) адаптація;
- в) новий політичний курс;
- г) нові «правила гри».

4. Хто є автором «концепції соціалізації»?

- а) Ф. Гіддингс;
- б) К. Маркс;
- в) П. Сорокін;
- г) В. Ленін.

5. Яка з названих категорій є неполітичним агентом соціалізації?

- а) школа;
- б) політичний режим;
- в) політичні цінності;
- г) політичні інститути.

Завдання 2

Робота у групах «Аналіз форм участі особистості у політичному житті».

ТЕМА 4. ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ТА ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА

Основні теорії, типи і стилі політичного лідерства. Роль політичних лідерів і політичної еліти в історії людства. Основні теорії політичного лідерства: теорія рис (Е. Богардус, Ю. Дженнінгс), ситуаційна теорія (В. Даль, Т. Хілтон), психологічна теорія (З. Фройд, Е. Фромм). Лідерство як універсальний інститут людської цивілізації. Поняття «політичне лідерство». Типологія політичного лідерства М. Вебера: традиційне, раціонально-легальне, харизматичне. Специфіка харизматичного типу лідерства. Стилi політичного лідерства: авторитарне та демократичне.

Політичний лідер, його сутність, основні ознаки і типологія. Теоретичні підходи до поняття «лідер» та його визначення. Соціометрія (Я. Морено). Поняття «статус», «престиж», «рейтинг». Політичний лідер як поняття та соціальне явище. Ознаки і характеристики політичного лідера. Типологія політичного лідерства М. Херманн: прапорносець (велика людина), служитель, торговець, пожежник. Інші типології політичного лідера, їх зміст і специфіка.

Сутність, основні теорії, функції і характерні риси політичних еліт. Внесок Ж. Сореля у поняття «еліта». Ідеї елітаризму Г. Москі, В. Парето, Р. Міхельса. Циркуляція еліт як соціальне явище. Концепції еліт: ціннісні, теорія демократичного елітаризму, концепція плюралізму еліт, ліволіберальні концепції еліт. Визначення поняття «політичної еліти» та її місце у суспільстві. Характерні риси політичної еліти. Функції політичної еліти: стратегічна, комунікативна, організаційна, інтеграційна.

Основні теорії, типи і стилі політичного лідерства. Складнощі типологізації політичної еліти. Правляча та опозиційна політичні еліти. Типологія політичної еліти за її впливом: спадкова, ціннісна, владна, функціональна. Відкрита та закрита еліта. Вища і середня еліта. Поняття «рекрутування еліти» та її характеристика: система гільдій та антрепренерська (підприємницька) система. Змішана система рекрутування еліт в Україні. Процеси формування ядра політичної еліти України.

План семінару

1. Основні теорії, типи і стилі політичного лідерства.
2. Політичний лідер, його сутність, основні ознаки і типологія.
3. Сутність, основні теорії, функції і характерні риси політичних еліт.
4. Основні теорії, типи і стилі політичного лідерства.

Для самостійного опрацювання

1. Сутність ідеї лідерства в історії світової суспільної думки. Основні теорії політичного лідерства.

2. Сутність політичного лідерства, його основні типи і стилі.
3. Основні концепції елітаризму, сутність, типологія і функції політичної еліти.
4. Проблеми політичного лідерства та особливості становлення політичної еліти в Україні.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

1. Яка форма легітимності, за М. Вебером, характеризує сучасне суспільство?

- а) політична участь і правові норми;
- б) традиція;
- в) раціонально-правова;
- г) харизматична.

2. Ідеї якої культурної епохи, за М. Вебером, стали душею західного капіталізму?

- а) Античності;
- б) Просвітництва;
- в) Реформації;
- г) Відродження.

3. Хто з теоретиків політичної думки сформулював «залізний закон олігархії»?

- а) В. Парето;
- б) Г. Моска;
- в) Р. Міхельс;
- г) М. Вебер.

4. Характерною ознакою моністичної концепції еліт є:

- а) конкуренція й циркуляція між елітними групами;
- б) можливість переходу з маси в еліту й навпаки;
- в) однорідність елітних груп;
- г) усе вищезазначене.

5. Вертикальна циркуляція еліт, за В. Парето, передбачає зміну:

- а) еліт типу «лисиць» на еліти типу «леви»;
- б) еліт типу «леви» на еліти типу «лисиці»;
- в) еліти внаслідок революції;
- г) усі відповіді правильні.

Завдання 2

Продемонструйте та охарактеризуйте політичну еліту сучасної України, посилаючись на концепції теоретиків. Проаналізуйте «харизматичного лідера» на ваш вибір.

Завдання 3

Заповніть таблицю щодо формування та функціонування політичної еліти і лідерства в Україні за часів незалежності за етапами та специфікою.

Хронологічні етапи	Специфіка формування і функціонування політичної еліти в Україні	Основні персональні гравці
1991–1994	<ul style="list-style-type: none">➤ 13 ВР УРСР = 1 ВРУ (стара ментальність і досвід за нових умов – діяльність зі створення перших законодавчих кроків незалежної України).➤ Політика українізації на чолі із ставлеником Кремля.➤ Формування багатопартійності.➤ Заборона і відновлення діяльності КПУ, оформлення лівих партій – ЛПУ (В. Щербань), СелПУ (С. Довгань), СПУ (О. Мороз), низки не впливових центристських партій (ПЗУ) і правого осередку (КУН на чолі з Я. Стецько, НРУ – Г. Удовенко, ОУН – Р. Козак, Українська консервативна республіканська партія – С. Хмара, «СОБОР» – А. Матвієнко).➤ Початок формування регіональних фінансово-промислових груп інтересів (ФПГ)	Л. Кравчук, І. Плющ, П. Симоненко, В. Щербань, О. Мороз, С. Стецько, В. Чорновіл, Л. Кучма, Ю. Звягільський, О. Ткаченко
1994–1999	<ul style="list-style-type: none">➤ Діяльність пропрезидентських ВРУ – II (1994 р. скликання) і III (1998).➤ Оформлення центристських партій широкого спектра частіше під персону: Всеукраїнське об'єднання «Громада» (П. Лазаренко), ПСПУ (Н. Вітренко), СДПУ(о) (В. Медведчук), «Демсоюз» (В. Гобулін) з метою участі у Президентських виборах – 1999.➤ Закінчення оформлення бізнес-груп (Донецької, Дніпропетровської, Київської) і складання їх каналів лобі у ВРУ та Інституті президента.➤ Формування чіткої ієрархії «Центр – регіони», виведення аморфних партій для формування кумівського крила в ВРУ-1998 («Жінки за майбутнє», Нова генерація України).	Л. Кучма, В. Чорновіл, Є. Марчук, П. Лазаренко, Н. Вітренко, Д. Табачник, В. Медведчук, І. Бакай, В. Горбулін, О. Волков, П. Симоненко, О. Мороз, В. Пінчук, І. Франчук, С. Тігіпко, О. Кужель, І. Богословська, Н. Шуфрич

Хронологічні етапи	Специфіка формування і функціонування політичної еліти в Україні	Основні персональні гравці
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Протистояння Кучма – Чорновіл – Лазаренко. Перші PR-технології формування владної еліти 	
2005–2009	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Трансформація партійної системи України і створення політичної опозиції: СПУ + КПУ + «Батьківщина». Дві хвили «Повстань, Україно!», «Україна без Кучми!». Омолодження політичної еліти. Поширення правої ідеології. На базі «Громади» сформовано ФНС (Форум національного спасіння) – перейменовано у Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (ЮВТ), після загибелі В. Чорновола – РУХ (Ю. Костенко). ➤ «Відповідь» правим – створення «Солідарності» П. Порошенка і ПРУ на чолі з В. Семиноженком за участі донецької регіональної еліти. ➤ Перемога правих на парламентських виборах-2002 за партійними списками і об'єднання в парламенті центристських партій на чолі з В. Литвином. ➤ Об'єднання фінансового і політичного капіталів еліти України у ВРУ-2002 та урядах цього періоду. ➤ Об'єднання лівих із правими («Сила народу») проти В. Януковича як ставленика влади на президентських виборах-2004, провал адміністративного ресурсу рекрутації владної еліти під тиском міжнародної і громадської підтримки В. Ющенка. ➤ Зміна владної еліти, розкол ВРУ, перерозподіл бізнес-полів та розстановки сил на політичному полі як на центральному, так і на регіональному рівнях 	Ю. Тимошенко, В. Гайдук, Ю. Бойко, І. Коломойський, Р. Ахметов, В. Ющенко, П. Порошенко, В. Янукович, В. Литвин, О. Мороз, І. Герман, І. Богословська
2010 – грудень 2013		
2014–2019		
2019–2022		
2022 – по сьогодні		

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ І ПОЛІТИКА

Теорії соціальної стратифікації. Груповий рівень політики. Місце соціальної структури в політичній системі суспільства, її риси та характер. Поняття та теорії «соціальної стратифікації». Рівні соціальної стратифікації: нижчий, середній та вищий. Підходи Е. Гідденса та П. Сорокіна до соціальної стратифікації. Середній клас як соціальний феномен та ознака стабільності політичної системи. Соціальна верства та підходи до поняття «клас». Різноманіття систем стратифікації в історії людства: рабовласницька, кастова, станова й класова. Історичні форми соціальної стратифікації (Е. Дюркгейм, Е. Гідденс, К. Маркс, М. Вебер). Теорія стратифікації М. Вебера та роль суб'єктивних і об'єктивних факторів стратифікації. Теорія стратифікації П. Сорокіна. Теорія стратифікації П. Бурдьє – поняття та феномен «габітусу».

Соціальні процеси в Україні та вплив соціальної стратифікації на політичне життя. Специфіка переходу України від планової моделі економіки до ринкової. Напрями трансформації українського суспільства й феномен «соціальної деформації». Характер стратифікації українського суспільства та вплив на неї декомпозиції.

Політична роль середнього класу і його становлення в Україні. Специфіка становлення середнього класу в Україні. Рівень життя середнього класу: емпіричні та статистичні дані. Державні програми з формування середнього класу в Україні: причини та наслідки повільного темпу реформ.

План семінару

1. Теорії соціальної стратифікації.
2. Соціальні процеси в Україні та вплив соціальної стратифікації на політичне життя.
3. Політична роль середнього класу і його становлення в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Соціальні групи як об'єкти і суб'єкти політики.
2. Політичні виміри соціальних процесів в українському суспільстві.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Впишіть приклади соціальної мобільності до правильних колонок: зняття комунальних пільг з пенсіонерів; обрання Президентом; звільнення Генпрокурора; отримання додаткових послуг страхування медиками.

Мобільність	<i>Висхідна</i>	<i>Низхідна</i>	<i>Горизонтальна</i>	<i>Вертикальна</i>
<i>Індивідуальна</i>				
<i>Групова</i>				

Завдання 2

Наведіть по 4 приклади страт, отриманих внаслідок різних типів соціальної стратифікації:

Четверна стратифікація	<i>Приклад: абітурієнт ДонНУ, жінка у віці 16–19 років, яка має цільовий документ за позицією «Сільська молодь»</i>
Економічна стратифікація	
Політична стратифікація	
Міжпрофесійна стратифікація	
Внутрішньо професійна стратифікація	
Подвійна стратифікація	
Потрійна стратифікація	

Завдання 3

Використовуючи емпіричні дані досліджень проблематики середнього класу у країнах Заходу, Центрально-Східної Європи та України, проведіть порівняльний аналіз цих даних. З'ясуйте:

- спільні та відмінні риси середнього класу;
- якість і недоліки державної політики у сфері будівництва середнього класу;
- специфіку використання понять «рівень життя», «тривалість життя», «якість життя», «рівень середньої зарплати / пенсії» та «кредитний індекс» в Україні;
- можливі вектори трансформації середнього класу як в Україні, так і в країнах Європи.

Завдання 4

Визначте рівень життя в Україні: споживчий кошик українця, мінімальну заробітну плату у різних регіонах. Дослідіть політичну роль середнього класу і його становлення в Україні.

ТЕМА 6. ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ПРОЦЕСИ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Сутність етнополітології. Основні форми етнонаціональних спільнот. Фактори складності, актуальності й практичного значення етнонаціональних проблем: поліетнічний склад населення, політизація етнічності, загострення етнічних конфліктів, необхідність емпіричних досліджень проблем етносів. Поняття та предмет етнополітології. Дослідження етнонаціональних проблем та заснування етнополітології як науки (Р. Челлен, М. Бем, Ф. Гертц, Н. Глейзер, Е. Сміт, Е. Гелнер). Поняття, категорії та ознаки етнонаціональних спільнот: етнос і нація. Сучасний підхід позначення форм етносів: мікроетнос, мезоетнос, макроетнос, мегаетнос. Основні теорії нації: політична теорія (Г. Гроцій, Г. Сетон-Уотсон), психологічна теорія (Е. Ренан, Р. Емерсон), культурологічна теорія (К. Реннер, Й. Г. Гердер), історико-економічна теорія (К. Каутський), етнічна теорія (Дж. Келлас, Е. Сміт). Поняття нації, шляхи й способи її формування.

Націоналізм, його основні форми й різновиди. Дослідження націоналізму (Е. Гелнер, Е. Сміт, У. Коннор). Націоналізм як ідеологія. Різновиди націоналізму: шовінізм, расизм, геноцид, апартеїд і сегрегація. Форми сегрегації: інституціональна та територіальна.

Етнополітичні конфлікти в сучасному світі. Визначення етнічного конфлікту як наукової категорії. Характерні риси етнічного конфлікту: етнічність, емоційна насиченість, фактори впливу на конфліктну ситуацію, реактивний характер. Причини загострення етнічних конфліктів: етнополітичні фактори, етнотериторіальні фактори, етнопсихологічні фактори. Стадії розвитку етнічного конфлікту: визрівання, зародження, ескалація, згасання. Позитивні та негативні наслідки етнополітичних конфліктів.

Генеza етнонаціональних спільнот в Україні. Діаспора як об'єкт етнополітологічного дослідження. Самобутність української історії як фактор етнополітичного напруження. Етнополітична ситуація в сучасній Україні. Поняття «діаспора», риси українських діаспор у світі та їх вплив на політичну ситуацію в Україні. Особливості та специфіка етнополітики в Україні на державному й регіональному рівнях.

План семінару

1. Сутність етнополітології. Основні форми етнонаціональних спільнот.
2. Націоналізм, його основні форми й різновиди.
3. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі.
4. Генеza етнонаціональних спільнот в Україні. Діаспора як об'єкт етнополітологічного дослідження.

Для самостійного опрацювання

1. Основні форми етнонаціональних спільнот, їх генеза в Україні.
2. Теорії, концепції і шляхи формування нації.
3. Генеза та етнополітичний прогноз одного з етнічних конфліктів у сучасному світі.
4. Українська діаспора як об'єкт етнополітичного дослідження.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Побудуйте таблицю етапів формування діаспори українців у світі за схемою:

Хвиля еміграції		Напрямок еміграції українців	
Роки	Причини	Країни	Причини, що обумовлюють вибір країни

Завдання 2

Спростуйте тезу про те, що діяльність діаспори не є формою націоналізму за такими параметрами:

- ідеологічне спрямування / національна ідея;
- психологія нації / історична пам'ять;
- націоналістична політика / національні цінності.

Завдання 3

Проаналізуйте 4 етнополітичні конфлікти у світі. Знайдіть спільні та відмінні риси. Для аналізу оберіть 4 будь-які світові держави, що мають чи мали етнополітичний конфлікт. Визначте причини, передумови, перебіг, стан вирішення чи замороження конфлікту.

ТЕМА 7. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Сутність та структура політичної системи суспільства. Д. Істон та Дж. Алмонд як засновники політичної системи. Механізм і специфіка дії політичної системи в розумінні Д. Істона та Дж. Алмонда. Структурні рівні політичної системи: інституціональний, процесуальний та інтеракціоністський. Функції політичної системи в суспільстві: владно-політична, національної інтеграції, стабілізації соціально-політичного життя, суспільно-політичної модернізації, управління й права.

Держава як головний елемент політичної системи. Місце держави в політичній системі. Ознаки та засади функціонування держави. Теоретичні погляди на походження держави: теологічна теорія, патріархальна теорія, договірна теорія, теорія насильства. Форма держави та форма правління, їх різновиди і характеристика.

Типи політичних систем. Класифікація політичних систем Г. Арона та У. Росту. Основні категорії політичних систем: англо-американська, європейська континентальна, доіндустріальна / частково індустріальна, тоталітарна. Демократичні, недемократичні, авторитарні й тоталітарні політичні системи.

Політична система України. Процес становлення політичної системи України, її нормативно-правові ознаки, тенденції трансформації й особливості реформування.

План семінару

1. Сутність і структура політичної системи суспільства.
2. Держава як головний елемент політичної системи.
3. Типи політичних систем.
4. Політична система України.

Для самостійного опрацювання

1. Сутність політичної системи суспільства.
2. Держава як головний елемент політичної системи.
3. Типи політичних систем.
4. Становлення політичних систем України.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

1. Назвіть елементи політичної системи, які не належать до владних інститутів. Аргументуйте власний погляд.
2. Які з поданих елементів не належать до політичної системи: податкова адміністрація, уряд, політична партія, спілка юристів, міська рада, голова міста, губернатор області, секретаріат ВРУ?
3. Що характерно для політичної системи, а що для правової системи? Поясніть спільні та відмінні характеристики.

Завдання 2

1. Назвіть критерії типологізації політичної системи (поясніть свій вибір).
2. Назвіть п'ять-сім ознак, які характеризують політичну систему України. Поясніть свій вибір.

Завдання 3

Заповніть другий стовпчик прикладами з доказами:

Федерація	
Конфедерація	
Унітарна децентралізована держава	
Централізована унітарна держава	
Монархія	
Республіка	
Легально-урядовий політичний ризик	
Екстралегальний політичний ризик	

ТЕМА 8. ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ І ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

Групи тиску і суспільно-політичні рухи. Внесок теорії А. Бенлі у політологію стосовно поняття, типології й характеристик «груп тиску». Типологія й специфічні риси груп інтересів. Особливості, предмет, мета впливу й засоби впливу груп інтересів на процес прийняття політичних рішень. Типологія груп інтересів залежно від їх стратегічної орієнтації. Соціальна база політичних рухів. Типологія політичних рухів Я. Щепанського: реформаторські й революційні рухи.

Походження і сутність політичних партій. Поняття «партія» й «політична партія». Історія розвитку політичних партій у працях класиків політичної думки. Теоретичні підходи до політичних партій в працях класиків політичної думки нового часу (Ш. Л. Монтеск'є, Е. Берк, Г. Моска, В. Парето, Дж. Брайнс). Чинники виникнення політичних партій. Історичні передумови розвитку та етапи розвитку політичних партій. Структура сучасних політичних партій.

Функції, типологія партій і партійних систем. Функції політичних партій за Т. Меркелом. Функції політичних партій з погляду політології: представництво інтересів, соціальної інтеграції, політичної соціалізації, ідеологічна функція, отримання та удержання влади, політичного рекрутування, розробки політики та реалізації політичного курсу. Головні напрями діяльності партій, їх зміст та специфіка. Відмінності політичної партії від інших політичних рухів. Парадигми політичних партій і їх типологія та структура за М. Дюверже. Масові політичні партії й партійна система.

Становлення партійної системи України. Розвиток специфічної української багатопартійності від революційних рухів, національних партій до політичних спілок громадського спрямування. Передумови появи української багатопартійності та її етапи.

План семінару

1. Групи тиску і суспільно-політичні рухи.
2. Походження і сутність політичних партій.
3. Функції, типологія партій і партійних систем.
4. Становлення партійної системи України.

Для самостійного опрацювання

1. Сутність і походження політичних рухів і груп тиску.
2. Багатопартійність як необхідна умова становлення демократичного процесу.
3. Електоральна стратегія сучасних партій і рухів в Україні.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Напишіть назви парламентів у семи країнах світу (на вибір), та поясніть, чи існує залежність моделі парламенту (кількість палат) і його назви. Поясніть власну думку на прикладі обраних вами парламентів.

Завдання 2

Розкрийте суть українського парламентаризму за допомогою аналізу скликань Верховної Ради України.

Завдання 3

Підготуйте інформацію про політичну партію в Україні: діяльність, цікаві ситуації, відвідування членів, курйози.

Завдання 4

Уявіть себе в ролі політтехнолога та підготуйте презентаційні матеріали на тему: «Моя політична партія». Детально продумайте головні аспекти діяльності цього інституту: назва, емблема, гасла, ідеологія, основні види діяльності, а також розробіть систему заходів щодо популяризації цього політичного продукту.

ТЕМА 9. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА

Влада: зміст і сучасна концептуалізація. Політична влада як специфічний суспільно-політичний феномен (М. Крозьє). Особливості тлумачення феномену влади в політології. Погляди на владу М. Фуко та Б. Скіннера. Теологічна версія походження влади. Розуміння феномену влади в поглядах Т. Парсонса. Влада як особливий різновид насильства. Визначення феномену політичної влади М. Ве-

бером. Місце та вплив медіа й інформаційних технологій на владу (О. Тоффлер, У. Роджерс).

Структура відносин влади. Висновок Р. Арона щодо владних відносин. Структурні компоненти влади: агенти, ресурси, інституційно-інструментальні засоби відносин, культура-цінності влади. Процес володарювання та його фази: вольова й силова.

Легітимність політичної влади. Проблема легітимності влади як центральний елемент структури владних відносин. Поняття «панування» в розумінні М. Вебера. Орієнтація влади на суспільну думку (С. Ліпсет). Типологія легітимності за М. Вебером: традиційний, харизматичний, легальний (раціонально-правовий) типи. Типологія легітимності політичної влади Д. Хелда.

Влада в Україні. Особливості формування, становлення та здійснення влади в Україні. Клановий характер політичної влади як елемент її становлення. Криза легітимності та довіри населення до влади й владних інститутів. Напрями демократизації влади в Україні та її залежність від зовнішніх факторів.

План семінару

1. Влада: зміст і сучасна концептуалізація.
2. Структура відносин влади.
3. Легітимність політичної влади.
4. Влада в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Держава і політична влада.
2. Ресурси влади та їх використання.
3. Конфліктний потенціал влади в Україні.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Назвіть до п'яти детермінант політичної регіональної влади.

Завдання 2

Яка з категорій пояснює природу поняття «легітимність влади»: довіра до влади; чесність влади; престиж влади; законність влади; легальність влади; ефективність влади; виборність влади; компетентність влади?

Завдання 3

Проаналізуйте особливості формування, становлення й здійснення влади в Україні з урахуванням теорії легітимності Д. Хелда.

Завдання 4

Побудуйте таблицю щодо формування та діяльності ФПГ в Україні: прізвища, основні події, політичні проєкти і бізнес-інтереси.

Дніпропетровська ФПГ	Київська ФПГ	Донецька ФПГ	Західноукраїнська ФПГ	Етапи діяльності
				Кінець 80-х – початок 1990-х рр.
				II пол. 90-х рр.
				2001–2004
				2005–2010
				2010–2014
				2014–2019
				2019 – теп. час

ТЕМА 10. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПРАВОВА ДЕРЖАВА

Поняття й сутність громадянського суспільства. Науковий сенс категорії «громадянське суспільство». Вплив процесів секуляризації на становлення громадянського суспільства. Співвідношення громадянського суспільства з правовою державою (М. Лютер, Ж. Кальвін). Ідея суспільного договору Ж.-Ж. Руссо. Концептуалізація ідеї громадянського суспільства в поглядах Т. Гоббса, Дж. Локка, Г. В. Ф. Гегеля та К. Маркса. Структура, ознаки й функції громадянського суспільства.

Правова держава та її принципи. Історія розвитку ідеї правової державності. Співвідношення та тотожність категорій «правова держава» – «правління права». Ідея законів та її концептуалізація у працях Г. В. Ф. Гегеля, Дж. Локка, І. Канта. Дослідження сутності права: поява категорій «приватних інтересів» та «загальної свободи» і їх вплив на державу. Вплив буржуазних революцій на появу правових держав. Принципи правової держави: права людини, влада права.

Природні та невід’ємні права людини. Зміст і сенс концепції прав людини та її обов’язків. Розвиток концепції прав людини в історії людської цивілізації: досвід Великої Британії, США, Франції. Роль ООН та інших правових організацій у закріпленні концепції прав людини: політико-правовий вимір. Рівні прав людини: особисті (громадянські), політичні й соціально-економічні.

Формування громадянського суспільства та правової держави в Україні. Нормативно-правове й конституційне забезпечення прав людини в Україні. Причини розбіжності між декларативним рівнем та реальною практикою й фактори подолання кризи ігнорування прав людини.

План семінару

1. Поняття й сутність громадянського суспільства.
2. Правова держава та її принципи.
3. Природні та невід'ємні права людини.
4. Формування громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Інститут громадянського суспільства.
2. Принцип правової держави.
3. Основні елементи Загальної декларації прав людини.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Проаналізуйте методи громадянської участі в Україні на національному та регіональному рівнях. Один із методів громадської участі використайте задля вирішення суспільно важливого питання.

Завдання 2

Симулятивна гра «Громадські слухання».

ТЕМА 11. СУТНІСТЬ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Політичний режим: поняття та типи. Специфіка й напрями трактування категорії «політичний режим». Типологізація політичного режиму: тоталітарний, авторитарний, демократичний та особливості їх варіації. Процеси здійснення влади як вимір політичного режиму.

Тоталітаризм як феномен ХХ ст. Вплив фашизму на появу в науці категорії «тоталітаризм». Специфіка використання поняття «тоталітаризм» і особливості історичної практики тоталітарних політичних режимів. Характерні риси й характеристика тоталітарного режиму.

Сутність і різновиди авторитаризму. Специфічність авторитаризму як різновиду недемократичного режиму: відмінність і тотожність із тоталітаризмом. Особливості прояву авторитарних політичних режимів. Місце авторитаризму в теорії політичних режимів. Різновиди авторитаризму: військово-бюрократичний, партійний, національний, режими особистої влади. Проблема утримання влади в авторитарному політичному режимі.

Демократичний режим, характерні риси й особливості. Теорія демократії в поглядах Р. Дарендорфа, Ф. Шміттєра і Т. Карла. Демократичний принцип реалі-

зації влади й цінності влади: народний суверенітет, самоврядування, багатопартійність, плюралізм, свобода, повага до прав людини. Національна специфіка форм реалізації демократичних режимів. Специфічність функціонування політичного режиму України: трансформація від тоталітарного до демократичного й нормативно-правове декларування демократичного політичного режиму. Практика демократії в Україні.

План семінару

1. Політичний режим: поняття та типи.
2. Тоталітаризм як феномен ХХ ст.
3. Сутність і різновиди авторитаризму.
4. Демократичний режим, характерні риси й особливості.

Для самостійного опрацювання

1. Соціально-політичні передумови тоталітаризму.
2. Характерні риси й різновиди авторитаризму.
3. Загальне й особливе демократичних режимів.
4. Специфічні риси політичного режиму України.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Доведіть або спростуйте за допомогою двох аргументів думку, що політичний режим не може бути:

- формою державного правління;
- способом організації державних інституцій;
- конфігурацією моделі державного устрою.

Завдання 2

Оберіть будь-який політичний режим та охарактеризуйте розподіл владних повноважень між законодавчою й виконавчою гілками влади і покажіть специфічність знаходження у політичній системі інституту глави держави за принципом його декларованої й фактичної ролі.

Завдання 3

Назвіть відмінні ознаки тоталітарного режиму від авторитарного, використовуючи такі категорії: одноособова влада; законодавчо закріплена монополія однієї партії; покарання за реальну опозиційність; ідеологічна мобілізація мас; правління військових; контроль над медіа; вимоги до громадян доносити правоохоронним органам про злочини або злочинні наміри своїх рідних; свавілля поліцейських.

ТЕМА 12. ПОЛІТИЧНА ДЕМОКРАТІЯ

Розвиток демократичних ідей в історії людства. Демократія: визначення і етапи розвитку. Погляди на демократію у Стародавньому світі, у середньовіччя, в епоху Відродження, у ранній буржуазний період.

Моделі та різновиди демократичних систем. Класична ліберальна, представницька (процедурна), колективістська (народна), елітарна, плюралістична та теоретична моделі демократії, їх сутність та особливості. Специфіка моделей демократичної участі й поліархічної демократії.

Практика демократії у світі й Україні. Ідеальна та реальна демократія. Основні ознаки і форми демократії. Виборче право та його можливі обмеження. Мажоритарна, пропорційна і змішана системи виборів. Хвилі демократизації. Зовнішні та внутрішні умови демократії, їх політичний, економічний, соціальний і культурний зміст. Становлення демократії в Україні. Конституційні гарантії демократії в Україні і проблема їх впровадження. Напрями можливого подолання «хвороби росту» й демократичні перспективи України.

План семінару

1. Історія розвитку ідей і форм демократії.
2. Теоретичні моделі демократії.
3. Основні ознаки й умови демократії.
4. Проблеми розвитку демократії в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Загрози та дилеми сучасної демократії.
2. Виборче право в демократичних і перехідних суспільствах.
3. «Третя хвиля» демократизації і практика сучасних переходів до демократії.
4. Реалізація принципів демократії в Україні.

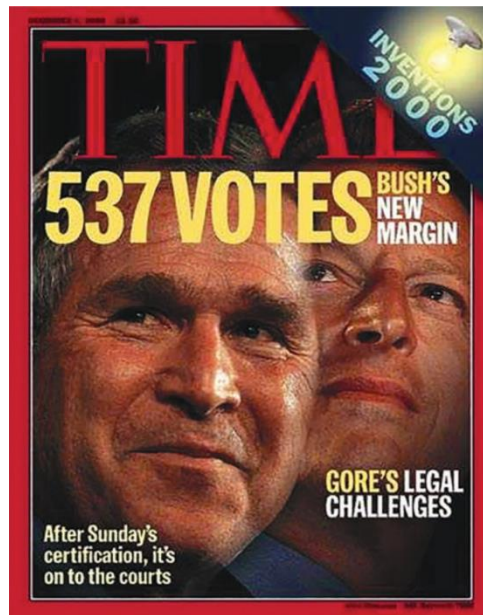
Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

За допомогою параметрів демократії ОБСЄ та Єврокомісії порівняйте демократичні режими України та Польщі й визначте критерії обмеженості та суб'єктивності рейтингів демократії названих міжнародних організацій.

Завдання 2

Визначте принци ліберальної демократії за допомогою зображень з інтернету. Наприклад, «Прийняття результатів виборів».

ТЕМА 13. ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ

Теорії модернізації. Історичні передумови появи модернізаційних теорій. Сутність та теорії модернізації у комплексі міждисциплінарних наукових ідей. Зміст й недоліки концепцій економічного зростання та структурного функціоналізму. Специфічність структурно-функціонального підходу. Ліберальна (Р. Даль, Г. Алмонд, Л. Пай) та консервативна (С. Гантінгтон, Х. Лінц) версії політичної модернізації й проблематика політичної стабільності в обох версіях. Умови успішної модернізації за версією С. Гантінгтона. Варіанти розвитку суспільства і системи влади (Р. Даль). Концепція «модернізації в обхід модерніті» (А. Турен, Ш. Ейзенштадт). Роль участі держави й політичних інститутів у модернізаційних процесах. Теорія постмодернізації та її специфіка.

Особливості модернізаційного процесу в Україні. Органічна й неорганічна версії модернізації й українська специфіка та практика модернізації. Умови навздогінної модернізації в Україні: домінантна роль держави, виведення політичної сфери з модернізаційних процесів, архаїзація та деградація суспільства й імітація залучення соціуму в суспільно-політичне життя. Вплив радянського спадку на сучасні зміни. «Стежка залежності» і впровадження консервативної версії модернізації. Кризові прояви та їх наслідки у різних сферах життєдіяльності суспільства. Авторитарні тенденції в політичній системі. Консервація спотвореної моделі «місцевої демократії». Підстави і чинники переходу до суспільно орієнтованої моделі політичної модернізації.

План семінару

1. Теорії модернізації.
2. Особливості модернізаційного процесу в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Консервативна та ліберальна концепції політичної модернізації.
2. Особливості демократичного транзиту у країнах Центрально-Східної Європи.
3. Українське суспільство в умовах модернізації.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Порівняйте між собою практику ліберальної та консервативної версій політичної модернізації у країнах «Вишеградської четвірки» та України й проаналізуйте їх за такою схемою:

- версія модернізаційного процесу;
- країна, яка проходить процес модернізації (з чіткими доказами та аргументами, що обраний вами тип модернізації підходить до обраної країни);
- національні особливості процесу модернізації;
- трансформація політичних інститутів: напрям та наслідки;
- динаміка модернізаційних процесів (критерії обрати самостійно з поясненням критерію відбору);
- соціальні наслідки процесів модернізації;
- аналіз кризових явищ, які пов'язані з модернізацією.

Завдання 2

Проаналізуйте демократичний транзит України.

ТЕМА 14. КОНФЛІКТИ В СУСПІЛЬСТВІ

Закономірності виникнення і функції конфліктів. Значення конфліктів в суспільстві та їх місце в політичному житті. Визначення категорії «конфлікт». Проекти подолання конфліктів: версії утопістів та марксистів. Консенсус як результат подолання конфлікту. Згода на поступки як складник конфлікту. Об'єктивні та суб'єктивні фактори конфліктів. Позитивні та негативні функції конфліктів. Різновиди конфліктів: за масштабом (локальні, міждержавні, глобальні), за сферою (економічні, національні й політичні), за характером (неантагоністичні й антагоністичні), за психологією (концепція М. Дейча: справжній, випадковий, зміщений, неправильно прописаний, латентний, неправдивий конфлікти).

Етапи конфліктів, методи їх вирішення та врегулювання. Динаміка конфліктів і зміст конфліктних ситуацій: передконфліктна ситуація, початок конфлікту, загострення конфлікту, подолання конфлікту. Методи вирішення конфліктів: відкладання, посередництва й переговорів.

Особливості конфліктів в Україні. Особливості української «безконфліктності». Конфлікти у виборчій сфері. Конфлікти в міжнаціональній сфері. Конфлікти в політичній сфері. Конфлікти у відносинах із Росією та іншими державами. Конфлікти у глобальних, міжнародних відносинах.

План семінару

1. Закономірності виникнення і функції конфліктів.
2. Етапи конфліктів, методи їх вирішення та врегулювання.
3. Особливості конфліктів в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Поняття «конфлікт», основні його функції.
2. Різновиди конфліктів (на прикладі України).
3. Етапи та методи вирішення конфліктів.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Проаналізуйте специфіку політичних та соціальних конфліктів за такими параметрами: відсутність етнічного та релігійного факторів конфліктної ситуації, наявність нульової суми наслідків конфлікту для одного з акторів конфлікту. Виконайте наступні завдання:

- визначте межі обмеженості залучення третьої сторони / посередника;
- доведіть, що консенсус може виступати латентною фазою конфлікту;
- покажіть розбіжності між теорією та практикою подолання конфліктної ситуації.

Завдання 2

Проведення «Медіації».

Правила медіації

Учасники повинні бути налаштовані:

- вирішити проблему;
- говорити правду;
- слухати, не перебиваючи;
- поважати один одного та утримуватися від образ;
- брати на себе відповідальність за досягнення згоди.

Етапи медіації:

1. Домовтеся дотримуватися вищезазначених основних правил.
2. Учасники спору розповідають свої історії по черзі.
3. Впевніться, що історії почули і зрозуміли.
4. З'ясуйте, які проблеми лежать в основі конфлікту.
5. Проведіть «мозковий штурм» для напрацювання рішень.
6. Обговоріть рішення.
7. Узгодьте одне чи кілька рішень.
8. Підпишіть угоду.

ТЕМА 15. СВІТОВА СИСТЕМА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Світова політика та міжнародні відносини. Теоретичні школи міжнародних відносини. Проблематика функціонування влади у світовому масштабі: категорії «міжнародні відносини» і «світова політика» та їх предмет. Теоретичні школи міжнародно-політичної науки та зміст їх ідей: реалізм і неореалізм, лібералізм і неолібералізм, марксизм і неомарксизм (світ-системна теорія), постмодернізм.

Актори світової політики. Поняття «актор» і специфіка його використання в політиці. Національні держави як провідні актори світової політики. Участь міжнародних організацій у світових політичних процесах: урядові й неурядові організації. Класифікація міжурядових (міждержавних) організацій та їх рівні: універсальний (ООН), міжрегіональний (ЄС, СНД, НАТО), регіональний (АСЕАН), субрегіональний (Бенілюкс). Класифікація міжурядових організацій за критеріями їх діяльності. Нетипові актори міжнародних відносин та роль транснаціональних корпорацій у світовій політиці.

Формування світової системи: історія та сучасність. Історичні витоки й досвід минулих світових систем. Проблематика класифікації світових політичних систем: поствестфальська, однополярна й багатополярна. Новітні тенденції сучасного світопорядку й глобалізація. Вплив конфліктів на формування та розвиток світових систем.

Зовнішня політика держави: аспекти розгляду, засоби, форми. Зовнішня політика як поняття й наукова категорія. Державний суверенітет. Зміст, сутність та аспекти зовнішньої політики (за М. Косолаповим): конкретно-політичне заповнення зовнішньої політики, зовнішня політика як структура діяльності, соціально-культурологічний аспект зовнішньої політики. Дипломатія як інструмент здійснення зовнішньої політики. Форма зовнішньополітичної діяльності та її залежність від стану світової політичної системи.

План семінару

1. Світова політика та міжнародні відносини. Теоретичні школи міжнародних відносини.
2. Актори світової політики.
3. Формування світової системи: історія та сучасність.
4. Зовнішня політика держави: аспекти розгляду, засоби, форми.

Для самостійного опрацювання

1. Міжнародні організації як інструмент політичного регулювання світової політики.
2. Формування нового світового політичного порядку.
3. Зовнішня політика держав у сучасній системі міжнародних відносин: поняття і сутність.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Які параметри включають у себе міжнародні відносини з інших, неполітичних наук?

Завдання 2

Назвіть державні органи й інституції України, які:

- а) визначають зміст зовнішньої політики;
- б) здійснюють керівництво зовнішньою політикою;
- в) забезпечують реалізацію стратегічних пріоритетів зовнішньої політики;
- г) визначають вектори зовнішньої політики України;
- д) визначають стратегічний курс зовнішньої політики.

Завдання 3

Доведіть або спростуйте думку С. Гантінгтона, що інтеграція має відбуватись у межах країн, які є культурно-гомогенними. Доведіть свою позицію на конкретному прикладі з реальної практики.

ТЕМА 16. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

Зміст і структура політичної культури. Місце, роль і значення культури в політиці. Соціологічні та політологічні підходи до проблеми політичної культури. Визначення політичної культури. Три рівні політичної культури: гносеологічний, аксіологічний та практичний. Елементи змісту поняття «політична культура»:

свобода, державність, гуманізм, справедливість, захист інтересів. Поняття «національна ідентичність» як складник політичної культури. Процеси, операції та ознаки політичної культури. Поняття «суспільства», «суспільної групи», «особистості» в політичній культурі.

Типи, види та функції політичної культури. Типи політичної культури за Г. Алмондом та С. Вербою: патріархальна, підданська, активістська. Поняття «змішаних типів політичної культури». Типології політичної культури за рівнем дії, масштабом дії та орієнтації дії політичної культури. Політичні субкультури: регіональні, соціоекономічні, етнолінгвістичні, релігійні, вікові. Види та функції політичної культури: пізнавальна, інтегративна, комунікативна, реалізації інтересів, регулятивна, виховна та прогностична. Процеси й засоби формування політичної культури.

Політична культура сучасної України. Особливості формування політичної культури, свідомості, самосвідомості України. Характер і тенденції змін та трансформації політичної культури за традицією та ідеологічною спрямованістю. Ментальності та регіональні політичні культури українського суспільства.

План семінару

1. Зміст і структура політичної культури.
2. Типи, види та функції політичної культури.
3. Політична культура сучасної України.

Для самостійного опрацювання

1. Політична культура як чинник модернізації суспільства.
2. Політична культура і національні культурні традиції.
3. Подолання тоталітарних тенденцій у розвитку політичної культури.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Поставте структурні елементи політичної культури у хронологічній логічній послідовності здобуття / засвоєння їх індивідами: *політична поведінка; політична ідеологія; політична психіка; знання; політична свідомість.*

№	Послідовність
1	
2	
3	
4	
5	

Завдання 2

Надайте визначення понять «політичний міф», «політичний стереотип» та «політичний символ». Також надайте по 3 приклади втілення даних понять.

Поняття	Визначення	Приклади
Політичний міф		
Політичний стереотип		
Політичний символ		

Завдання 3

Назвіть, згідно з Г. Алмондом, тип політичної культури, в якій домінують цінності свободи і конкуренції й законності.

Завдання 4

Доведіть, що рівень політичної культури стане більш проєвропейським, якщо українські виборці більше цікавитимуться питаннями про матеріальне становище політиків, ніж політичними деклараціями їх гасел і програм.

Завдання 5

Проаналізуйте сучасні субкультури та визначте рівень політичної культури українців.

ТЕМА 17. ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА ТА ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Сутність політичної поведінки й поведінкового підходу до політики. Процеси формування соціально-політичних ролей індивідів. Визначення поняття «політична поведінка». Поведінковий підхід у політології, його представники та зміст. Біхевіоралізм. Відмінні риси політичної поведінки: усвідомленість і ціле-спрямованість.

Типи політичної поведінки та їх практичні приклади з історії. Типи політичної поведінки: політична участь і абсентеїзм, їх зміст, характеристика, об'єкти, форми прояву та внутрішня типологія. Характер політичної поведінки: автономна або мобілізована. Політична поведінка та політичні вибори.

Політична участь та її форми в Україні. Зміст і мета політичної участі. Поняття «політичний протест» – його зміст і специфіка прояву в Україні. Різновиди політичних протестів: політичний хепенінг, масові виступи, політичний сепаратизм, криптократія, тероризм. Умови здійснення політичних протестів: нелегітимність політичного режиму, суспільна аномія, деривація, несаможиттєвість влади в процесі прийняття політичних рішень, нестабільний соціум.

План семінару

1. Сутність політичної поведінки й поведінкового підходу до політики.
2. Типи політичної поведінки та їх практичні приклади з історії.
3. Політична участь і її форми в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Абсентеїзм в Україні: причини і наслідки.
2. Український політикум: основні гравці. Провідні політики світу.
3. Політична поведінка і політична діяльність.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Яке з представлених суджень щодо поведінки політика відповідає змісту біхевіоризму як наукового підходу?

- а) орієнтація на символічні комунікації;
- б) залежність поведінки від суспільних цінностей і норм;
- в) залежність від конкретної політичної ситуації;
- г) поведінка політика визначається політичною структурою та політичними інститутами країни;
- д) залежність від впливу певних політичних груп.

Завдання 2

Поясніть характеристику кожної з наведених моделей з прикладом із реального життя.

Завдання 3

Подумайте, як політична поведінка впливає на наявність різновидів політичних протестів.

ТЕМА 18. МІСЦЕ І РОЛЬ МЕДІА В ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Закономірність посилення політизації медіа в історичному аспекті. Поняття «медіа» та його структура. Закономірність політизації медіа в різних історичних умовах. Об'єктивні і суб'єктивні фактори політизації медіа та їх роль і прояв в Україні.

Особливості функціонування медіа в політичній системі сучасного суспільства. Місце, тематика та роль медіа в політичній системі радянського та

сучасного українського суспільства. Медіа як засіб комунікації та зміст поняття «медіа як четверта влада». Фактори залежності медіа від принципів роботи органів державної влади. Вплив медіа на гілки влади: законодавчу, виконавчу й судову. Значення та специфіка роботи медіа під час політичних виборів і політичних кампаній. Сила медіа в політичних кампаніях. Специфічні риси медіа в українських реаліях.

Проблема свободи слова в Україні. Проблема свободи слова – її зміст, рейтинг та особливості. Стан свободи слова в українському політичному просторі: об'єктивні та суб'єктивні чинники. Законодавчий статус українських медіа. Об'єктивні та суб'єктивні фактори обмеження свободи слова, інформації: проблематика приватного (інтимного) життя, державної таємниці й толерантності.

План семінару

1. Закономірність посилення політизації медіа в історичному аспекті.
2. Особливості функціонування медіа в політичній системі сучасного суспільства.
3. Проблема свободи слова в Україні.

Для самостійного опрацювання

1. Місце і значення медіа в політичній системі українського суспільства.
2. Вибори як політична кампанія і роль у них медіа.
3. Свобода медіа в сучасних умовах: законодавча база України і реалії.

Тестові, творчі або практичні завдання

Завдання 1

Проаналізуйте закони України «Про телекомунікацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформацію», «Про захист персональних даних» та поясніть:

- Ким і навіщо найчастіше порушуються названі закони?
- Які проблеми містять названі закони?
- Які параметри, категорії, детермінанти з рейтингів «свободи слова» містять названі закони?

Завдання 2

Групова робота «Відповідальне споживання інформації у цифрову епоху».

1. Чому незалежні та вільні медіа є невід'ємною умовою існування демократії?
2. На вашу думку, які наразі існують загрози для точної та вільної передачі інформації?

ПІДСУМКОВІ ПИТАННЯ

1. Феномен політики: зміст, структура, функції й ресурси політики як соціального інституту.
2. Політологія як наука і навчальний предмет.
3. Зародження та розвиток політичних учень в епоху Стародавнього світу та середньовіччя.
4. Розвиток політичних учень в епоху Нового часу.
5. Розвиток політичної думки в сучасний період.
6. Розвиток політичної думки в Україні.
7. Особистість як первинний суб'єкт і об'єкт політики.
8. Політичне відчуження особистості.
9. Політична соціалізація індивідів та їх участь у політичному житті.
10. Сутність, основні теорії, типи і стилі політичного лідерства.
11. Сутність, основні теорії, функції і характерні риси політичних еліт.
12. Типологія і рекрутування політичної еліти.
13. Теорії соціальної стратифікації.
14. Соціальні процеси в Україні та вплив соціальної стратифікації на політичне життя.
15. Етнонаціональні спільноти як об'єкт і суб'єкт політики.
16. Сутність, основні форми і різновиди націоналізму.
17. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі.
18. Етнополітика в Україні. Діаспора як об'єкт етнополітичного дослідження.
19. Сутність політичної системи суспільства.
20. Держава як головний елемент політичної системи.
21. Типи політичних систем.
22. Політична система України.
23. Групи тиску й суспільно-політичні рухи: сутність, структура, типологія.
24. Поняття «політична партія», еволюція партій.
25. Функції, типологія партій, різновиди партійних систем.
26. Особливості сучасної партійної системи і перспективи розвитку багато-партійності в Україні.
27. Влада: зміст і сучасна концептуалізація.
28. Структура відносин влади.
29. Легітимність політичної влади.
30. Влада в Україні.
31. Поняття й сутність громадянського суспільства.
32. Правова держава: історія проблеми і характерні риси.
33. Природні і невід'ємні права людини.

34. Формування громадянського суспільства і правової держави в Україні.
35. Поняття і типи політичних режимів.
36. Тоталітаризм і його різновиди.
37. Порівняльний аналіз авторитарних режимів.
38. Проблеми трансформації недемократичних режимів.
39. Сутність і особливості політичного процесу як категорії політичної науки.
40. Типологія політичних процесів.
41. Системна трансформація в Україні.
42. Теорії модернізації.
43. Особливості модернізаційного процесу в Україні.
44. Конфлікти як вузлова проблема політології.
45. Сутність і форми соціальних конфліктів.
46. Динаміка, основні етапи конфліктів.
47. Методи регулювання і особливості конфліктів в Україні.
48. Основні положення теоретичних парадигм міжнародних відносин у дослідженні світової політики.
49. Актори міжнародних відносин: державні та недержавні.
50. Формування нової світової системи.
51. Зовнішня політика держав у сучасній системі міжнародних відносин: поняття, аспекти розгляду, засоби, форми.
52. Зміст і структура політичної культури.
53. Типи, види та функції політичної культури.
54. Політична культура сучасної України.
55. Сутність політичної поведінки й поведінкового підходу з історії.
56. Політична участь і її форми в Україні.
57. Форми прояву політизації медіа.
58. Особливості впливу медіа на формування громадської думки.
59. Роль медіа в політичних кампаніях.
60. Стан свободи слова в сучасній Україні.
61. Демократія як принцип політичної організації суспільства.
62. Типи політичної поведінки та їх практичні приклади з історії.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Вступ до політології: навч. посіб. / за ред. М. В. Примуша. Донецьк, 2014.
2. Електронне урядування: підручник / авт. кол.: В. П. Горбулін, Н. В. Грицяк, А. І. Семенченко, О. В. Карпенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. Національна академія державного управління при Президентові України. Київ: НАДУ, 2014. 352 с.
3. Політологічні та правничі студії суспільно-політичних процесів ХХ – початку ХХІ ст.: збірник наукових праць до ювілею доктора політичних наук, професора В. П. Горбатенка / ред.-упоряд. С. Рудницький. Житомир, 2017. 249 с.
4. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів, 2014. 779 с.
5. Політологія: сучасні терміни і поняття: короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації. 3-тє видання, виправлене і доповнене / уклад. В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. Львів 2014. 516 с.

Інтернет-ресурси

1. Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова. URL: <http://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya>
2. Департамент громадської інформації ООН. URL: <http://www.un.org/ru/civilsociety/ngo/>
3. Європейський центр (European Centre). URL: <http://www.euro.centre.org/>
4. Президент України. URL: <http://www.president.gov.ua>
5. Верховна Рада України. URL: <http://www.rada.gov.ua>
6. Кабінет Міністрів України URL: <http://www.kmu.gov.ua>
7. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». URL: <http://news.ukrinform.com>

Навчальне видання

Примуш Микола Васильович
Чальцева Олена Михайлівна
Окуньовська Юлія Вікторівна
Швець Катерина Андріївна

ПОЛІТОЛОГІЯ.
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Навчально-методичний посібник

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 26.12.2023.
Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 2,32.
Тираж 30. Зам. 57.

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018